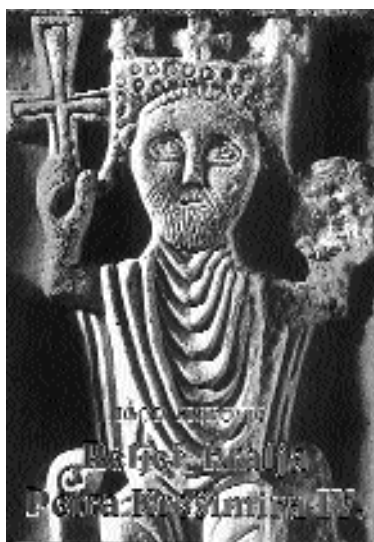

recenzije

sve što smo htjeli znati o reljefu petra krešimira IV.

IGOR FISKOVIĆ
Reljef kralja Petra Krešimira IV.,
MHAS, Split, 2002.

► Reljef s prikazom hrvatskoga kralja na prijestolju i dva prateća lika koji i danas resi krsni zdenac splitske krstionice jedan je od najvažnijih spomenika kiparstva iz vremena hrvatske srednjovjekovne države. No, premda je to djelo tijekom zadnjih sto pedeset godina bilo predmetom interesa mnogih domaćih i stranih istraživača - povjesničara umjetnosti, povjesničara i arheologa (I. Kukuljević - Sakcinski, F. Bulić, Lj. Karaman, F. Šišić, E. Dyggve, G. Novak, I. Petricioli, N. Klaić, M. Prelog, J. Belamarić...) te iako su mu posvećene mnoge znanstvene studije, u stručnim krugovima sve do danas nije postignut konsensus niti oko jednog pitanja što ih to djelo pred nas postavlja. Uzroke takva stanja vjerojatno valja tražiti u ispolitiziranim, neobjektivnim, a katkad i iskreno naivnim promišljanjima istraživača koja odlikuju starije, te u pukim

opredjeljivanjima za neka od tih ranijih stajališta koja odlikuju novije razdoblje njegova istraživanja.

Stoga monografska studija *Reljef kralja Petra Krešimira IV.* iz pera prof. dr. Igora Fiskovića, jednog od ponajboljih poznavatelja hrvatske srednjovjekovne umjetnosti, napose kiparstva, predstavlja dugo očekivanu sintezu u kojoj su sabrane i kritički valorizirane sve bitne dosadašnje spoznaje te izneseni rezultati njegovih višegodišnjih istraživanja tog jedinstvenog ostvarenja europskog ranoromaničkog kiparstva.

Obrazlažući svoja razmišljanja i zaključke, Fisković se tek ponekad služi konvencionalnim linearnim argumentima, nastojeći češće oslikati opće duhovno i osobito političko ozračje vremena, iz čega proizlaze naznake o mogućim i vjerojatnim značenjima ne odveć brojnih poznatih nam činjenica.

Uspoređujući reljef iz splitske krstionice s gotovo jednako toliko glasovitim pločama oltarne pregrade iz Crkve sv. Nediljice u Zadru, koje bi mogle biti rad iste kiparske radionice, Fisković upozorava da lik na prijestolju sa splitskoga reljefa nema aureolu koju imaju sve svete osobe prikazane na zadarskim reljefima. Autor smatra da u splitskom slučaju ne može biti govora ni o prikazu nekog sveca, ni o prikazu Krista, kako se to u posljednjih stotinjak godina, još od don Frane Bulića, često pogrešno mislilo. Ostali atributi koji određuju taj lik - kruna te kugla u lijevoj ruci - tipične su vladarske insignije, u koje se ponekad ubraja i križ što ga kralj drži u uzdignutoj desnici. Istodobni prikaz kugle (simbol vlasništva nad zemljom) i križa u kraljevim rukama višestruko je simboličan: odnosi se na vladarsku funkciju, koja objedinjuje *sveto* (vladarsko poslanje) i *profano* (njegovu zemaljsku vlast), na savezništvo između *Regnuma* (kraljevske vlasti) i *Sacerdotiuma* (Crkve), o čemu je ovisila politička stabilnost i prosperitet europskih srednjovjekovnih društava.

Za razliku od mnogih autora koji su baveći se reljefom iz splitske krstionice tek usputno doticali problem likova prikazanih uz kralja na prijestolju, Fisković im, zbog nji-

hove važnosti za razumijevanje cjeline, posvećuje mnogo veću pozornost, osobito liku koji stoji uz kraljevu desnicu. Autor smatra da predmet koji je taj lik prvotno držao objema rukama, a koji je naknadno otklesan i tako izbrisan iz povijesnog pamćenja, nije mogao biti mač, kako se to sve donedavno mislilo, već rotulus (svitak) - na što upućuju fotografije detalja reljefa snimljene iskosa. Slične likovne sheme, koje uključuju lik sa svitkom u rukama, nisu bile rijetke u ondašnjoj europskoj umjetnosti i uglavnom su se odnosile na dodjeljivanje privilegija, zakona, povlastica, sklapanje saveza i dr., pri čemu je nadmoćniji lik (ovdje kralj na prijestolju) redovito bio naručitelj ili bar isplatitelj samoga djela. Fisković otklesivanje tj. brisanje rotulusa povezuje s već davno zamijećenim brisanjem natpisa koji je bio uklesan u traci smještenoj između figurativnoga prikaza i pleternog ornamenta na vrhu reljefa. Ako su se u tom natpisu doista nalazile i riječi ...LEGEM ... DAT..., kako su to mislili neki raniji istraživači, ta bi činjenica u sklopu Fiskovićeve teze o prikazu izdavanja zakona zauzela mjesto konačnoga dokaza. Čin otklesivanja natpisa i svitka važan je i stoga što pokazuje da je prvotni smisao reljefa bilo ovjekovječenje nekog konkretnog povijesnog događaja koji se kasnije, međutim, pokušao izbrisati iz kolektivnoga pamćenja njegovih suvremenika. Dalje, taj čin govori u prilog spomenutoj Fiskovićevoj tezi o prikazu svjetovnog vladara, jer se u ono doba zacijelo nitko ne bi usudio toliko naprasno intervenirati na spomeniku koji prikazuje samog Isusa.

Tragajući za mogućim kompozicijskim i ikonografskim uzorima djelu, Fisković je poduzeo nekoliko studijskih putovanja u inozemstvo, tijekom kojih je zapazio niz bliskosti između splitskoga reljefa i njemu suvremenog slikarstva minijature s područja južnotalijanskog beneventskoga vojvodstva. Najizrazitije veze s reljefom uočio je među iluminiranim kodeksima poznatim pod nazivom *Leges Langobardorum* te među likovnim prikazima na *eksultetima* - svicima na kojima su se uz tekst nerijetko nalazili prikazi svjetovnog vladara. Oni su bili izlagani ispred

recenzije

oltara, pa tako svojim smještajem i funkcijom potvrđuju veze sa splitskim reljefom, koji se izvorno nalazio u sklopu oltarne pregrade - neizostavnog dijela sakralnog inventara tadašnjih hrvatskih crkava.

Osobito je zanimljiv i značajan skup Fiskovićevih otkrića koja pokazuju kako splitsko-ga vladara valja identificirati s hrvatskim kraljem Petrom Krešimirom IV. (1058. - 1074.). Nakon što je konzultirao relevantne povijesne izvore za jedanaesto stoljeće, autor je reljef smjestio u kontekst velike crkvene reforme, čiji je jedan od najvažnijih ciljeva bilo osamostaljivanje Crkve od svjetovnih vlasti.

Osime kraljeva savezništva s papinstvom, čije je interese na našem tlu zastupao nadbiskup Lovre (utemeljena na uzajamnim interesima države i Crkve), još jedna važna indicija ukazuje da na reljefu iz splitske krstionice valja prepoznati upravo lik Petra Krešimira IV. Riječ je o prikazu toga kralja na njegovu pečatu iz 1069. godine koji je, kako kompozicijski, tako i ikonografski, gotovo identičan prikazu kralja iz splitske krstionice, na što su upozoravali još Karaman i Šišić.

Svoju iscrpnu studiju Fisković zaključuje dovodeći u vezu zagonetni Krešimirov nestanak s hrvatskoga prijestolja sa spomenutim brisanjem natpisa i svitka s njegova reljefa koji se prvotno, prema svemu sudeći, nalazio u sklopu oltarne pregrade solinske Bazilike sv. Petra i Mojsija. Uzrok takvih povijesnih zbivanja moglo je biti Krešimirovo inzistiranje na neovisnosti Hrvatske, što se nije svidalo novome papi Grguru VII. (1073. - 1085.), jer nije odgovaralo njegovoj politici nametanja vazalnih odnosa na koje Krešimir nije pristajao. Zato je on možda, po Grgurovim uputama, bio *uklonjen*, a na njegovo je mjesto uskoro došao DMITAR Zvonimir (1075. - 1089.), neizravni nasljednik prijestolja Trpimirovića kojemu je Rim odmah nametnuo tijesne, vazalne odnose. Vjerojatno je upravo u sklopu priprema za glasovitu Zvonimirovu krunidbu u Bazilici sv. Petra i Mojsija početkom listopada 1075. s Krešimirova reljefa otklesan natpis i svitak, čime se nastojalo izbrisati sjećanje na tog, kako mnogi naši historičari ističu, *najznamenitijeg hrvatskoga*

kralja. Fisković misli da zapuštanje Bazilike sv. Petra i Mojsija započinje već za Zvonimira, što bi onda očitivalo i opći ton njegovih odnosa prema uspomenaма kneževsko - kraljevske dinastije Trpimirovića. Po dolasku Arpadovića na hrvatsko prijestolje, bazilika je posve zapuštena i s vremenom pretvorena u "kamenolom" za građevinske aktivnosti koje su tijekom zrelog srednjeg vijeka poduzimali splitski nadbiskupi. Slična je sudbina zadesila i dio ploča iz oltarne pregrade te crkve koje su iz Solina prenesene u Split u svrhu podizanja krsnog zdenca gradske krstionice, gdje se nalaze i danas.

Čak i u hrvatskim strukovnim krugovima već se više od stotinu godina ponavlja pitanje je li Hrvatska jedanaestog stoljeća doista bila toliko politički samosvojna i samosvijesna te likovno i kulturno zrela sredina da je na njezinu tlu mogao nastati ovako monumentalan mramorni spomenik svjetovnom vladaru. Pitanje je tim važnije uzme li se u obzir kako bi potvrđan odgovor morao rezultirati spoznajom da je riječ o jedinstvenom ostvarenju europske ranoromaničke skulpture.

U potrazi za odgovorom na to i druga srodna pitanja, Fisković je proveo istraživanje temeljitije i obuhvatnije od prethodnika, sabravši svoje rezultate u djelu kojem je dodijeljena Strossmayerova nagrada zaslužno donijela epitet najboljeg znanstveno-izdavačkog pothvata na području humanističkih znanosti u protekloj godini. Iako i ovako temeljita studija neka pitanja i dalje ostavlja otvorenima, Fiskovićev nas je rad bitno približio konačnoj kritičkoj valorizaciji reljefa Petra Krešimira IV. Stoga zbunjuje i čudi što je izdavač tako važan znanstveni rad propustio popratiti barem kraćim sažetkom na nekom od svjetskih jezika, osobito kad je poznato da je, unatoč izuzetnoj likovnoj vrijednosti, Krešimirov reljef u međunarodnim strukovnim krugovima i dosad nerijetko bio previđan ili zaobilazen.

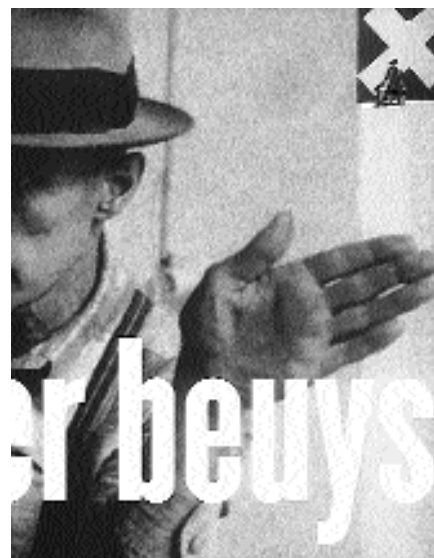
Ako već ne prevodenjem cijele studije, taj bi se propust moglo ispraviti njezinim objavljivanjem u sažetijoj formi, primjerice na engleskom ili njemačkom jeziku, čineći je tako dostupnom i inozemnoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti.

dossier beuys

Dossier Beuys

PRIREDO: JEŠA DENEGRİ

Biblioteka Fluxus, DAF, Zagreb, 2003.

► Usprkos snažnoj karizmi Josepha Beuysa i utjecaju koji je još za života izvršio na tijek suvremene umjetnosti, kao i opsežnoj literaturi koja je ostala za njim, *Dossier Beuys* prvo je veće hrvatsko izdanje koje mu je posvećeno. Tekstovi o njemu do sada su se pojavljivali u časopisu *Quorum*, a među rijetkim konkretnijim doticajima s njegovim djelom posljednji je bio 1997. godine, kada je u Galeriji Zvonimir priredena izložba Beuysovih djela iz zbirke Lucrezia De Domizio Durini, naslovljena *Znakovi komunikacije*. Tom je prilikom, preuzimajući zadaću prenošenja i širenja Beuysove misli, barunica Durini održala predavanje *Obrana prirode: o drugoj fazi Beuysova djelovanja*.

Četrnaest godina nakon njegove smrti ugledni povjesničar umjetnosti Jerko Denegri sakupio je relevantne tekstove, obuhvaćajući sve faze i oblike njegova stvaralaštva